Overordnet del – verdier og prinsipper
Høringsutkast fra Kunnskapsdepartementet 10.03.17

Innhold

Forord 2
Formålet med opplæringen 3
1. Opplæringens verdigrunnlag 4
1.1 Menneskeverdet 4
1.2 Kultur, identitet og mangfold 5
1.3 Kritisk tenkning og etisk bevissthet 6
1.4 Skaperglede, engasjement og utforskertrang 7
1.5 Respekt for naturen og miljøbevissthet 7
1.6 Demokrati og medvirkning 8
2. Prinsipper for læring og utvikling 9
2.1 Danning og helhetlig kompetanse 9
2.2 Sosial læring og utvikling 9
2.3 Kompetanse i fagene 10
2.4 Grunnleggende ferdigheter 11
2.5 Å lære å lære 12
2.6 Tverrfaglige temaer 13
2.6.1 Folkehelse og livsmestring 13
2.6.2 Demokrati og medborgerskap 13
2.6.3 Bærekraftig utvikling 14
3. Prinsipper for skolens praksis 15
3.1 Tilrettelegging for den enkelte elev 15
3.2 Et inkluderende læringsmiljø 16
3.3 Profesjonsfellesskap og skoleutvikling 17

Forord

Grunnopplæringen i Norge har en sentral samfunnsbyggende oppgave. Denne delen av læreplanverket utdyper verdigrunnlaget i opplæringslovens formålsparagraf og de overordnede prinsippene for grunnopplæringen. Grunnopplæringen omfatter grunnskolen og videregående opplæring.

Hele læreplanverket er grunnlaget for skolens praksis og skal bidra til at skolens brede formål ivaretas. Verdiene og prinsippene ligger til grunn for opplæringen og skolens møte med elevene som enkeltindivider, i læringsfellesskapene og i samarbeidet på skolene og med hjemmene. Barnehagen og grunnopplæringen er deler av et felles opplæringsløp og bygger på et likt verdigrunnlag.

Den overordnede delen av læreplanverket beskriver det forpliktende grunnsynet som skal prege og støtte pedagogisk praksis i skolen. Alle som arbeider i opplæringen, plikter å la dette grunnsynet gjennomsyre deres arbeid med planlegging, gjennomføring og videreutvikling av all opplæring fra grunnskole til videregående opplæring. Dokumentet gir føringer for opplæring i fag og prinsipper for skolens praksis og tydeliggjør opplæringens ansvar for danning og utvikling av elevenes helhetlige kompetanse. Den overordnede delen har status som forskrift sammen med resten av læreplanverket.

Tilgang til skolebibliotek er lovfestet i opplæringsloven og skolebibliotek er en del av skolen. Skolebiblioteket skal støtte elevene i å nå målene som ligger i læreplanene. Skolebiblioteket er viktig både som pedagogisk verktøy, som et knutepunkt for samling og formidling, av oppdatert informasjon og kunnskap og som kulturbærer.

Hovedmålgruppen er lærere, skolebibliotekarer, instruktører, assistenter, skoleledere, skoleeiere, andre yrkesgrupper i skolen og lærebedrifter, som alle har et ansvar for opplæringen. Dokumentet skal også ligge til grunn for lærerutdanningene. Den overordnede delen gjelder opplæringen for elever, lærlinger, lærekandidater og voksne deltakere i grunnskolen, videregående opplæring, opplæring i bedrift og voksenopplæringen. I dokumentet brukes begrepene «elever», «lærere» og «skole» om alle som deltar i opplæring, alle ansatte, alle skoler og alle lærebedrifter.

Den overordnede delen av læreplanverket gjelder for den norske og samiske skolen. Samene i Norge har status som urfolk ifølge ILO-konvensjonen, og Grunnloven fastsetter at staten skal legge forholdene til rette for at samene kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Den samiske skolen har derfor et parallelt læreplanverk som gjelder i de kommunene som er en del av forvaltningsområdet for samiske språk. Det samme læreplanverket gjelder for elever som har rett til opplæring *på* samisk i landet for øvrig. Elever i landet for øvrig som har rett til opplæring *i* samisk, skal følge det samiske læreplanverket i faget samisk.

Den overordnede delen av læreplanverket gjelder også for skoler som er godkjent etter lov om frittstående skoler (friskoler). Unntatt er friskoler som har fått godkjent en egen tilsvarende del, eller som har et tillegg til læreplanen der skolens verdigrunnlag eller egenart beskrives.

Formålet med opplæringen

Opplæringslovens formålsparagraf lyder slik:

Opplæringa i skole og lærebedrift skal, i samarbeid og forståing med heimen, opne dører mot verda og framtida og gi elevane og lærlingane historisk og kulturell innsikt og forankring.

Opplæringa skal byggje på grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfridom, nestekjærleik, tilgjeving, likeverd og solidaritet, verdiar som òg kjem til uttrykk i ulike religionar og livssyn og som er forankra i menneskerettane.

Opplæringa skal bidra til å utvide kjennskapen til og forståinga av den nasjonale kulturarven og vår felles internasjonale kulturtradisjon.

Opplæringa skal gi innsikt i kulturelt mangfald og vise respekt for den einskilde si overtyding. Ho skal fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte.

Elevane og lærlingane skal utvikle kunnskap, dugleik og holdningar for å kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og fellesskap i samfunnet. Dei skal få utfalde skaparglede, engasjement og utforskartrong.

Elevane og lærlingane skal lære å tenkje kritisk og handle etisk og miljøbevisst. Dei skal ha medansvar og rett til medverknad.

Skolen og lærebedrifta skal møte elevane og lærlingane med tillit, respekt og krav og gi dei utfordringar som fremjar danning og lærelyst. Alle former for diskriminering skal motarbeidast.

(Opplæringsloven § 1-1)

1. Opplæringens verdigrunnlag

Skolen skal bygge sin praksis på verdiene i formålsparagrafen, og den skal, i samarbeid og forståelse med hjemmet, åpne dører mot verden og fremtiden for elevene.

I ukjent farvann trenger alle mennesker et kompass å styre etter. Verdiene i formålsparagrafen skal hjelpe oss å lære, leve og arbeide sammen i en kompleks samtid og ukjent fremtid. Verdiene samler Norge som et samfunn og er grunnlaget for vårt demokrati. De felles verdiene bygger på kristen og humanistisk arv og tradisjon. De kommer også til uttrykk i ulike religioner og livssyn, og de er forankret i menneskerettighetene.

Gjennom opplæringen skal elevene tilegne seg verdier som gir retning for deres livsutfoldelse, og de skal forberedes til å bli kloke og handlekraftige samfunnsborgere. Disse verdiene er grunnmuren i skolens virksomhet, og skolen må ivareta og gjøre dem levende gjennom kunnskapsformidling, holdningsarbeid, i møte med kunst og i møte med hver enkelt elev. Verdiene skal prege skolens og lærernes møte med elevene og med hjemmene, og elevens beste skal alltid være et grunnleggende hensyn. Forskjellige interesser, syn og verdier kan føre til spenninger mellom ulike grupper. Lærere må derfor anvende sitt profesjonelle skjønn slik at verdier som ivaretar den enkelte, og verdier som ivaretar fellesskapet, balanseres.

Den samiske skolen skal i tillegg ha et allsamisk perspektiv og bygge på samiske verdier.

1.1 Menneskeverdet

Skolen skal sørge for at menneskeverdet og de verdiene som støtter opp om det, legges til grunn for opplæringen og hele virksomheten.

Alle mennesker er like mye verdt. Menneskeverdets ukrenkelighet er forankret i formålsparagrafen og bygger på grunnleggende tanker om likeverd, solidaritet og på de bånd som gjør oss avhengige av hverandre. Når elever lærer å mestre sitt eget liv, utvikler de selvtillit og en trygg identitet som setter dem i stand til å fortsette å vokse mentalt, følelsesmessig og sosialt. Skolens oppgave er å støtte hver elev slik at den enkelte opplever livet som trygt og meningsfylt. Den enkeltes personlige overbevisning og samvittighet må tas på alvor, slik at alle kan tenke, tro og ytre seg fritt. Men enkeltmennesket er også sårbart og feilbarlig, og tilgivelse og nestekjærlighet er nødvendig for at det skal få vokse og utvikle seg. Når lærere viser omsorg for elevene og tar dem på alvor, anerkjennes menneskeverdet som en grunnleggende verdi for skolen og samfunnet. På samme vis skal elevene selv reflektere over hvordan de kan bidra til å ivareta andre menneskers verdi, og hvordan de kan bidra til å hindre at menneskeverdet krenkes.

Menneskerettighetene har sitt grunnlag i menneskeverdet og er en viktig del av fundamentet for rettsstaten. De bygger på universelle verdier som gjelder for alle uansett hvem de er, hvor de kommer fra, og hvor de befinner seg. Barnekonvensjonen er en del av menneskerettighetene og gir barn og unge særlig vern. Opplæringen må være i samsvar med og gi elevene kunnskap om menneskerettighetene.

Skolen skal formidle kunnskap og holdninger som fremmer likeverd og likestilling. Den enkelte elev har krav på å bli verdsatt og behandlet likeverdig ut fra den enkeltes forutsetninger og behov, uten å bli utsatt for diskriminering. Likeverd og likestilling er verdier som er kjempet frem gjennom historien, og de forutsetter at alle mennesker skal ha like muligheter uavhengig av hvem de er. Respekt og omsorg for den andre, for samfunnet og for våre naturomgivelser er forutsetninger for at alle skal leve gode liv også i fremtiden.

1.2 Kultur, identitet og mangfold

Skolen skal gi elevene historisk og kulturell innsikt og forankring, og skal bidra til at hver elev kan ivareta og utvikle sin identitet i et inkluderende og mangfoldig fellesskap.

Opplæringen skal gi elevene historisk og kulturell innsikt og forankring, samtidig som den skal åpne dører mot verden og fremtiden. Kristen og humanistisk arv og tradisjon er en viktig del av landets

samlede kulturarv og har spilt en avgjørende rolle i formingen av samfunnet. Denne arven har utviklet seg opp gjennom historien. Det har gitt grunnlaget for en styreform og en rekke verdier og kulturelle tradisjoner som bidrar til å samle menneskene i landet. Den samiske kulturarven er også en del av kulturarven i Norge.

Gjennom alle tider har samfunnet blitt påvirket av ulike strømninger og kulturtradisjoner. Kulturelt, språklig og livssynsmessig mangfold setter sitt preg på samfunnet og skolen. Skolen skal ivareta dette mangfoldet og inkludere alle. Dette stiller store krav til skolen og lærernes flerkulturelle kompetanse. Skolen skal støtte elevenes utvikling av egen identitet og legge til rette for at alle kan oppleve at de hører hjemme i skolen og i samfunnet. Skolebiblioteket er et eksempel på en inkluderingsarena som bidrar til å utjevne sosiale, kulturelle og digitale skiller, og fremmer personlig vekst hos den enkelte elev.

Kunnskap om historie, kultur og tradisjon og om samspillet mellom ulike strømninger og kulturtradisjoner, samt møte med kunst, styrker elevenes identitetsutvikling og kulturelle forståelse, og det skaper tilhørighet i samfunnet. I opplæringen skal elevene utvikle både felles kulturelle referanser, og respekt og toleranse for ulikhet. Innsikt i lokal-, nasjonal- og internasjonal kulturarv er av betydning for elevenes danning og identitetsutvikling.

Opplæringen skal sikre at elevene blir trygge språkbrukere, at de utvikler sin språklige identitet, og at de kan bruke språk for å tenke, skape mening og knytte bånd til andre. Skolebibliotek spiller en viktig rolle for å stimulere elevenes interesse for lesing og litteratur og for å møte elevenes behov for materiell til utdanningen. Utviklingen av et felles språk er en forutsetning for at samfunnet skal fungere. Samtidig gir språklig mangfold alle elever verdifull erfaring med uttrykksformer, ideer og kulturelle tradisjoner som beriker læring og utvikling for alle i skolesamfunnet.

Gjennom opplæringen skal elevene få kunnskap om og forståelse for urfolk og minoriteter. Alle elever i Norge skal lære om det samiske urfolkets historie, kultur, samfunnsliv og rettigheter. Norsk og samisk er likeverdige språk. Den samiske skolen skal legge til rette for at elevene får en opplæring med basis i samisk språk, kultur og samfunnsliv. Den skal også ivareta samiske verdier som samisk språk, tradisjonell kunnskap og slekt- og familierelasjoner.

Jøder, kvener/norskfinner, skogfinner, rom og romanifolket/tatere er nasjonale minoriteter som har en århundrelang tilknytning til Norge. Disse folkegruppene har også bidratt til å forme en felles norsk kulturarv. Dette må det skapes bevissthet om i skolen.

Alle kan oppleve at deres egen identitet er tett knyttet til et fellesskap, samtidig som den på andre områder kan gjøre at vi skiller oss ut og kjenner oss annerledes. Vi er derfor alle avhengig av at ulikheter verdsettes.

1.3 Kritisk tenkning og etisk bevissthet

Skolen skal bidra til at elevene blir nysgjerrige og stiller spørsmål, utvikler vitenskapelig og kritisk tenkning og handler med etisk bevissthet.

All vitenskap begynner med undring. Å tenke kritisk og vitenskapelig innebærer å bruke fornuften på en undersøkende og systematisk måte i møte med ulike fenomener, ytringer og kunnskapsformer. Opplæringen i fag skal gi elevene en forståelse av kritisk og vitenskapelig tenkning slik at de kan søke sannhet og forståelse gjennom å beskrive, tolke og forklare virkeligheten ved bruk av teorier, metoder, argumenter og bevis. Opplæringen skal skape en forståelse av at metodene for å undersøke virkeligheten, må tilpasses det man ønsker å studere, og at valg av metode styrer det man finner ut.

Etisk bevissthet er nødvendig for å være et reflektert og selvstendig menneske i samfunnet og en forutsetning for å ivareta og videreutvikle demokratiet. Opplæringen skal bidra til at elevene blir fortrolige med etiske problemstillinger, og at de utvikler evnen til å gjøre etiske vurderinger.

Etablerte ideer må granskes og kritiseres for at ny innsikt skal vokse frem. Når elever skal forholde seg kritisk til en sak, må de ha innsikt i eksisterende kunnskap, og de må kunne tenke kreativt og selvstendig for å vinne ny forståelse. Elevene skal kunne vurdere ulike kilder til kunnskap i lys av

allmenne normer for sannhet og troverdighet, og tenke kritisk om hvordan slike normer utvikles. Dette forutsetter bruk av skolens ressurser og bruk av spesialkompetanse på kildekritikk og informasjonsinnhenting. Skolebiblioteket er en naturlig del av opplæringen av elevenes kritiske tenkning og hvordan de skal søke og manøvrere i et informasjonssamfunn i stadig utvikling. De skal også kunne erkjenne at deres egne erfaringer, standpunkter og overbevisninger kan være ufullstendige eller feilaktige. Opplæringen må derfor søke den riktige balansen mellom respekt for etablert viten på den ene siden, og den kritiske og kreative tenkningen som kreves for å utvikle ny kunnskap på den andre. For å nå slike mål er tilgang på gode modelltekster innen sakprosa og skjønnlitteratur viktig.

Elevene skal utvikle god dømmekraft på en rekke områder. Både kunstnerisk arbeid, vitenskap og praktisk yrkesutøvelse krever evne til å erfare, reflektere og gjøre vurderinger. Kritisk tenkning og etisk bevissthet er derfor et grunnlag for å lære i mange forskjellige sammenhenger.

1.4 Skaperglede, engasjement og utforskertrang

Skolen skal la elevene utfolde skaperglede, engasjement og utforskertrang, og la dem få øve på å se muligheter og omsette ideer til handling.

Barn og unge er nysgjerrige og vil oppdage og skape. Skolen skal verdsette, stimulere og videreutvikle elevenes vitebegjær og skaperkraft, og elevene skal få utfolde sine egne skapende krefter gjennom sansning og tenkning, i fellesskap og på selvstendig vis. Dette er betydningsfulle bidrag til elevenes læring, identitetsutvikling og danning helt fra de første leveårenes spontane lek. Evnen til å stille spørsmål, utforske og eksperimentere er dessuten et premiss for utviklingen av dyp faglig kunnskap.

Samfunnet utvikles av mennesker med skapende og kreative evner til å finne løsninger på både praktiske og teoretiske problemer. Elevene skal motiveres til å skape og til å vise engasjement og utforskertrang. Internasjonale perspektiver og samarbeid er en viktig kilde til inspirasjon og engasjement. Det stimulerer nye ideer, evnen til å ta initiativ og til å omsette ideer til handling. Elever som lærer om skapende områder som forskning, kultur, kunst og entreprenørskap, utvikler evnen til å bruke kunnskaper og ferdigheter for å gi stemme til erfaringer, finne svar på spørsmål og løse problemer.

1.5 Respekt for naturen og miljøbevissthet

Skolen skal bidra til at elevene utvikler miljøbevissthet, respekt for naturen og naturglede.

Mennesket er en del av naturen. Dagens barn og unge skal håndtere morgendagens utfordringer, og vår felles fremtid avhenger av at fremtidige generasjoner kan ta vare på vår felles klode. Globale klimaendringer og tap av biologisk mangfold er blant de største miljøtruslene verden står overfor i dag. Disse utfordringene må løses i fellesskap. Bevissthet om hvordan menneskets levesett og inngrep i naturen påvirker natur og miljø er derfor nødvendig.

Vi behøver kunnskap, etisk bevissthet og teknologisk innovasjon for å finne løsninger og gjøre nødvendige endringer i levesett for å ta vare på livet på jorda. Gjennom opplæringen skal elevene få kunnskap om lokale og globale miljøutfordringer, utvikle respekt for naturen og lære seg å handle miljøbevisst. De skal få rike muligheter til å se naturen som en kilde til nytte, opplevelse og glede, god helse og læring. Skolen skal bidra til at elevene utvikler en forståelse av hva det innebærer å vise respekt for naturen, og bygge motivasjon for og vilje til å ta vare på miljøet.

1.6 Demokrati og medvirkning

Skolen skal gi elevene mulighet til å medvirke og å lære hva demokrati betyr i praksis.

Barn og unge skal bli lyttet til i skolehverdagen, ha innflytelse og kunne påvirke det som angår dem. Demokrati er en bærebjelke i samfunnet, og opplæringen skal fremme oppslutning om demokratiske verdier og demokratiet som styreform. Et demokratisk samfunn hviler på at hele befolkningen har like

rettigheter og muligheter til å delta i beslutningsprosesser. Opplæringen skal gi elevene forståelse av betydningen av å holde demokratiets spilleregler i hevd.

Skolen skal ivareta kulturelt mangfold, inkludere alle elever i fellesskapet og fremme felles verdier. Den skal fremme demokratiske verdier og holdninger som motvekt mot fordommer og diskriminering, og danne grunnlaget for en styreform basert på felles verdier og kulturelle tradisjoner for alle mennesker i Norge. Skolen skal også skape respekt for at mennesker er forskjellige, og lære elevene å løse konflikter på en fredelig måte.

Vern av mindretallet er et avgjørende prinsipp i en demokratisk rettsstat og et demokratisk samfunn. Et demokratisk samfunn verner også om urfolk og minoriteter. Arbeidet med å dyrke mangfoldet på den ene siden og inkludere den enkelte på den andre krever et bevisst verdisyn og utøvelse av profesjonelt skjønn. Alle deltakere i skolefellesskapet må utvikle bevissthet om både minoritets- og majoritetsperspektiver og skape rom for samarbeid, dialog og meningsbrytning.

Å delta i det norske samfunnet innebærer å respektere og slutte opp om grunnleggende demokratiske verdier som likeverd, likestilling, gjensidig respekt, toleranse, den enkeltes tros- og ytringsfrihet og frie valg. Demokratiske verdier må fremmes gjennom aktiv deltakelse i fellesskapet. Elevene skal få erfaring med og praktisere ulike former for demokratisk deltakelse og medvirkning, både i det daglige arbeidet i fagene og gjennom skolens råd og organer. Slike erfaringer er en forberedelse til det ansvaret for demokratiske rettigheter og plikter som enhver samfunnsborger har.

2. Prinsipper for læring og utvikling

Opplæringen skal bidra til en livslang danningsprosess som har enkeltmenneskets frihet, selvstendighet og ansvarlighet som mål. Skolen skal sikre at elevene tar ansvar for og reflekterer over sine egne læringsprosesser, og at de utvikler grunnleggende ferdigheter og forståelse i skolefagene gjennom hele opplæringsløpet. Tre tverrfaglige temaer – folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap, og bærekraftig utvikling – krever at elevene utvikler kunnskap og forståelse på tvers av fag, evner å se problemer fra mange sider og finner løsninger som bidrar til fellesskapet. Sammen med skolens viktige bidrag til elevenes sosiale læring og utvikling bidrar dette til helhetlig kompetanse og danning for den enkelte.

Innholdet i læreplanverket er både de overordnede verdiene og prinsippene for opplæringen og målene for elevenes kompetanse i det enkelte fag. Det er denne helheten som gir retning for opplæringen, og som skal skape sammenhengene i elevenes læring og utvikling.

2.1 Danning og helhetlig kompetanse

Skolen skal støtte elevenes danning og bidra til at de utvikler helhetlig kompetanse.

Alle elever kommer til skolen som unike individer med forskjellige erfaringer. En meningsfylt skolehverdag er avgjørende for å sikre alle barn og unge en god oppvekst. Grunnopplæringen har danning av hele mennesket som mål og skal gi elevene mulighet til å forstå seg selv og verden. Den skal gi hver og en mulighet til å utvikle sine evner og gi et grunnlag for å gjøre gode valg i livet. Barn og ungdom skal støttes i utviklingen av sin identitet gjennom møte med andre mennesker, kunst og kultur, historie, natur og samfunn.

Skolens samfunnsoppdrag er å forberede alle barn og unge på å leve i en verden kjennetegnet av sosial, kulturell og teknologisk utvikling. Samfunnet har behov for ulike typer kompetanse, og behovene endrer seg. Opplæringen må legge til rette for at arbeidslivet får tilgang på kvalifisert arbeidskraft, og legge grunnlaget for kvalifisering for, rekruttering til og deltakelse på alle områder innenfor utdanning, arbeids- og samfunnsliv.

2.2 Sosial læring og utvikling

Skolen skal støtte og bidra til elevenes sosiale læring og utvikling gjennom arbeid med fagene og i skolehverdagen forøvrig.

Elevens identitet og selvbilde, meninger og holdninger blir til i et sosialt samspill. I skolesammenheng skjer sosial læring både i undervisningen, i friminuttene, på biblioteket, i møte med kunst, på skoleveien, på skoleturer og i forbindelse med andre aktiviteter. Faglig læring kan ikke isoleres fra sosial læring. I det daglige arbeidet spiller elevenes faglige og sosiale læring og utvikling sammen. Skolen skal fremme et læringsmiljø der det er rom for at elevene kan sette ord på sine egne tanker og erfaringer og lytte til andres ideer og kunnskap.

I møte med elevene skal lærerne fremme kommunikasjon og samarbeid som gir elevene mot og trygghet til å ytre sine meninger og si fra når de er uenige. Å lære å argumentere for sitt syn og lytte til andres gir elevene et grunnlag for å håndtere uenighet og konflikter, og å søke løsninger i fellesskap.

Det å kunne sette seg inn i hvordan andre har det, er grunnlaget for å bry seg om menneskene rundt seg og ta hensyn til andre. Evnen til å sette seg inn i andres følelser og erfaringer er grunnlaget for empati, vennskap og forståelse mellom elevene.

Elevenes sosiale utvikling har betydning for fellesskapet på skolen. Et læringsmiljø der elevene blir vist tillit, møter positive forventninger og får ansvar, fremmer engasjert og ansvarlig deltakelse. Alle må lære å samarbeide, fungere sammen med andre og utvikle evne til medbestemmelse og medansvar. Elevene har selv et ansvar for å bidra til et godt fellesskap og miljø.

I en kompleks medievirkelighet må elevene lære å kommunisere og delta på sosialt akseptable måter. Teknologibruken i samfunnet åpner for mange måter å kommunisere og samhandle på som både beriker og utfordrer det sosiale miljøet. Elevene må lære at det å ytre seg respektløst og hatefullt ikke er akseptert. God dømmekraft hos den enkelte har vesentlig betydning for ivaretakelse av personvern og respekt for privatlivet.

2.3 Kompetanse i fagene

Skolen skal se opplæringen i fag i lys av de verdiene og prinsippene som opplæringen bygger på.

Faglig læring for alle elever er en sentral del av skolens oppgave. I arbeidet med fagene skal elevene møte oppgaver og delta i varierte aktiviteter av stadig økende kompleksitet. Læring i fag innebærer derfor å øve på å anvende kunnskaper og ferdigheter på ulike måter, slik at elevene over tid kan mestre mange typer faglige utfordringer, både individuelt og i samspill med andre.

Læreplanene er en prioritering av hva elevene skal lære i det enkelte faget som legger til rette for dybdelæring. Kompetanse utvikles gjennom refleksjon og faglig fordypning som skolen må gi rom for. Skolen og skolens ressurser skal tilrettelegge for dybdelæring slik at elevene over tid utvikler forståelse av sentrale ideer og sammenhenger innenfor et fag, og slik at de lærer å bruke faglige kunnskaper og ferdigheter på relevante, kreative og kyndige måter. En forutsetning for dybdelæring er engasjerte og motiverte elever. Her spiller skolebiblioteket en viktig rolle som formidler av relevant aktuell litteratur og kilder for å kunne gå i dybden på et tema. Målet er at elevene forstår det de lærer, og utvikler en kompetanse som gjør at de kan bruke faget i kjente og nye og ukjente situasjoner og sammenhenger.

Fagenes kompetansemål utgjør en helhet som må ses i lys av formålsparagrafen og de øvrige delene av læreplanverket. Lærernes refleksjon over verdienes og prinsippenes betydning for opplæringen er sentralt for at den kompetansen elevene skal utvikle, ses i sammenheng.

Den kompetansen elevene får i arbeid med fag, er avhengig av at de utvikler både kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Kunnskap innebærer å kjenne til og forstå fakta, begreper, teorier, ideer og sammenhenger innenfor ulike fagområder og temaer. Ferdigheter er å beherske handlinger eller prosedyrer for å utføre oppgaver eller løse problemer, og omfatter blant annet motoriske, kognitive, sosiale, kreative og språklige ferdigheter.

Kompetanse omfatter også forståelse og evne til refleksjon og kritisk tenkning i fag. Det er viktige sider av både å forstå teoretiske resonnementer og utføre noe praktisk. Refleksjon og kritisk tenkning henger også sammen med utvikling av holdninger og etisk vurderingsevne.

Kompetansemålene i fag bygger på følgende definisjon av kompetanse:

> *Kompetanse er å kunne tilegne seg og anvende kunnskaper og ferdigheter til å mestre utfordringer og løse oppgaver i kjente og ukjente sammenhenger og situasjoner. Kompetanse innebærer forståelse og evne til refleksjon og kritisk tenkning.*

Forståelse av kompetansebegrepet må ligge til grunn for skolens arbeid med læreplaner og vurdering.

2.4 Grunnleggende ferdigheter

Skolen skal legge til rette for og støtte elevenes utvikling av de fem grunnleggende ferdighetene gjennom hele opplæringsløpet.

Læreplanverket definerer fem grunnleggende ferdigheter – lesing, skriving, regning, muntlige ferdigheter og digitale ferdigheter. Disse ferdighetene er nødvendige redskaper for læring i alle fag og er avgjørende for å kunne delta i utdanning, arbeid og samfunnsliv. Skolen skal bidra til at elevene utvikler forståelse for hvordan digitaliseringen påvirker mennesket og samfunnet. Alle elever skal gis

mulighet til å utvikle sine digitale ferdigheter, utvikle en kritisk og ansvarsfull tilnærming, se muligheter, forstå farene og kunne vurdere informasjonen i digitale medier.

Kunnskap skapes og formidles i dialog med andre og gjennom et mangfold av tekster og kommunikasjonsteknologier. Fortrolighet med muntlig og skriftlig språk er for eksempel en forutsetning for læring og for utviklingen av den enkelte elevs kulturelle identitet og sosiale relasjoner. Opplæringen representerer derfor et viktig bidrag til elevenes generelle språkutvikling og danning.

De grunnleggende ferdighetene hører hjemme i alle fag, men på hvilken måte avhenger av fagenes egenart. Å lære å tenke og kommunisere på faglig relevante måter er et steg i utviklingen av faglig forståelse. Tilegnelse av faglig kompetanse skal derfor skje i samspill med utviklingen av grunnleggende ferdigheter i faget slik det er beskrevet i læreplanene for skolefagene.

Grunnleggende ferdigheter har betydning i hele opplæringsløpet. Det går for eksempel en sammenhengende linje fra anstrengelsen med å knekke lese- og skrivekoden på barnetrinnet til utviklingen av avansert faglig forståelse hos eldre elever. Arbeidet med grunnleggende ferdigheter skal derfor ivaretas av alle lærere i alle fag og på alle trinn. Samtidig er et større ansvar for de enkelte ferdighetene plassert i enkelte fag. Fagene norsk og samisk har hovedansvaret for opplæringen i lesing, skriving og muntlige ferdigheter, mens matematikkfaget har hovedansvaret for regneopplæringen. Ulike fag har et hovedansvar for forskjellige sider av opplæringen i digitale ferdigheter.

2.5 Å lære å lære

Skolen skal bidra til at elevene reflekterer over sin egen læring, forstår sine egne læringsprosesser og tilegner seg kunnskap på selvstendig vis.

Skolen skal utruste den enkelte med motivasjon for, holdninger til og strategier for livslang læring. For å kunne tilegne seg kunnskaper og ferdigheter må elevene få mulighet til å engasjere seg i det faglige innholdet og til å forstå sin egen læring. Et slikt engasjement og forståelse kan stimuleres hos alle elever, og den bidrar til faglig læring, selvstendighet og mestringsfølelse. Elevene lærer å lære gjennom å arbeide med et faglig innhold, gjennom opplæring i bruk av bibliotek, og gjennom opplæring i kildebruk og kildekritikk. Gjennom refleksjon over læring i fag utvikler de bevissthet om og innsikt i sine egne og andres forståelse og læringsprosesser. Det krever at lærerne følger elevenes utvikling tett, og at de støtter hver enkelt elev i tilegnelsen av strategier som er tilpasset det som skal læres. Elevenes utvikling av selvstendighet i læringen skjer gradvis, og støtten må tilpasses deres alder og modenhetsnivå.

Når elevene tar ansvar for sine egne læringsprosesser, lærer de å formulere spørsmål, søke svar og uttrykke sin forståelse. Det bidrar til dybdelæring når elevene ser sammenhenger mellom kunnskapsområder, og behersker relevante kommunikasjonsformer for å tilegne seg, dele og forholde seg kritisk til ulike former for kunnskap. En slik grunnleggende innsikt i kunnskap og læring er av varig verdi.

Det er imidlertid ikke slik at læringsutfordringer alltid henger sammen med elevenes innsats og læringsstrategier. Årsakene kan være mange og sammensatte, og de kan forekomme innenfor ulike områder eller på tvers av emner og fag. For enkelte elever kan manglende grunnleggende ferdigheter eller utfordringer av kognitiv, sosial, emosjonell eller kulturell karakter også hindre faglig progresjon. Ambisjonen om å utvikle evnen til livslang læring hos alle elever krever derfor koordinert samarbeid mellom lærerne og alle ansatte ved skolen, slik at elevene hele tiden kan utvikle seg til selvstendige og reflekterte lærende mennesker.

2.6 Tverrfaglige temaer

Skolen skal legge til rette for læring innenfor de tre tverrfaglige temaene folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap og bærekraftig utvikling .

De tre tverrfaglige temaene tar utgangspunkt i aktuelle samfunnsutfordringer som krever engasjement og innsats fra enkeltmennesker og fellesskapet, i lokalsamfunnet, nasjonalt og globalt.

Elevene skal få innsikt i utfordringer og dilemmaer innenfor de tre temaene. De skal forstå sammenhengen mellom handlinger og valg, og hvordan vi gjennom kunnskap og teknologi kan finne løsninger. Målene for opplæringen i tverrfaglige temaer uttrykkes i kompetansemål for fag. Kunnskapsgrunnlaget for å finne løsninger på disse temaene forekommer i mange ulike fag, og de tre tverrfaglige temaene skal bidra til at elevene utvikler forståelse og ser sammenhenger på tvers av fag. Arbeidet med temaene krever derfor at skolen legger til rette for faglig dybdelæring og at kunnskap fra ulike fag forsterker hverandre. Målsettingen er at elevene lærer å bli utforskende, innovative og i stand til å finne ansvarlige og bærekraftige løsninger.

2.6.1 Folkehelse og livsmestring

Alle mennesker må kunne gjøre ansvarlige livsvalg som bidrar til livskvalitet og en god fremtid. Temaet folkehelse og livsmestring skal bidra til at elevene utvikler kompetanse som fremmer elevenes helse og gjør dem i stand til å håndtere ulike utfordringer i livet. Elevene skal lære å mestre hverdagen og få støtte til å oppleve livet som meningsfylt.

Utfordringer knyttet til områder som helse, seksualitet, rusmidler, medier, forbruk og personlig økonomi angår oss alle. I barne- og ungdomsårene er utvikling av selvtillit, selvrespekt og en trygg identitet særlig avgjørende. Barn og unge behøver et forutsigbart oppvekstmiljø med trygge rammer og gode rollemodeller der de kan diskutere og forholde seg til vanskelige spørsmål.

Elevene skal øve på å sette ord på og håndtere sine egne følelser, relasjoner og handlingsmønstre. De skal lære å sette grenser og respektere andres, utvikle et positivt selvbilde, og delta i et faglig og sosialt fellesskap som gir tilhørighet. For å få til dette er det nødvendig at skolen skaper et miljø som er preget av toleranse og åpenhet.

2.6.2 Demokrati og medborgerskap

Elevene skal stimuleres til samfunnsdeltakelse på ulike aktuelle arenaer og i lokalsamfunnet. Temaet demokrati og medborgerskap skal gi elevene forståelse av de utfordringene som ligger i å leve sammen i et fellesskap og betydningen av at alle har den samme retten til å delta i utformingen av samfunnet. Oppslutning om demokratiske verdier og prinsipper binder borgerne sammen og er en forutsetning for at demokratiet skal fungere godt.

Å leve sammen i et mangfoldig fellesskap krever demokratiforståelse samt respekt og toleranse for forskjellighet. På sitt beste bidrar mangfold til å berike fellesskapet, men det vil alltid være motsetninger og spenninger mellom individer og grupper i et demokratisk samfunn. Åpenhet i samfunnet synliggjør kulturelle og religiøse forskjeller og motsetninger, og toleranse og tillit er viktige verdier for å unngå fremmedfrykt, krenkelser og andre trusler mot fellesskapet og demokratiet.

Temaet demokrati og medborgerskap skal bidra til at elevene utvikler forståelse av demokratiske prosesser og verdier og holdninger som gjør dem i stand til å handle og samhandle bevisst og ansvarlig. Elevene skal bli kjent med hvorfor demokratiet ikke kan tas for gitt, og hvordan det må skapes og vedlikeholdes gjennom at hver og en utvikler kunnskap om og lærer å delta i demokratiet.

2.6.3 Bærekraftig utvikling

Menneskehetens levesett og ressursbruk påvirker naturmiljøet og har konsekvenser for hele kloden. Bærekraftig utvikling innebærer å verne om livet på jorda og å ta vare på behovene til mennesker som lever i dag uten å ødelegge fremtidige generasjoners muligheter til å dekke sine.

Sammenhengene mellom teknologiutvikling, miljøutfordringer og etisk bevissthet står sentralt i dette temaet. Målet er å gjøre elevene i stand til å drøfte og ta reflekterte valg om hva som er nødvendig for en bærekraftig utvikling for alle. Forvaltning av naturmiljøet henger sammen med sosiale og

økonomiske forhold, og en bærekraftig utvikling forutsetter derfor at ressursene i samfunnet fordeles og forvaltes på en rettferdig måte.

En bærekraftig utvikling gir samfunnet mulighet til å bedre livsvilkår og sosiale forhold for alle mennesker. Det fører til mindre fattigdom og færre konflikter, bedre helse, likestilling og utdanning. Teknologiutvikling kan bidra til å løse slike problemer, men kan også skape nye. Kunnskap om temaet innebærer en forståelse av grunnleggende dilemmaer i samfunnsutviklingen og hvordan disse kan håndteres. Det gir grunnlag for å handle aktivt og bevisst for å bidra til en bedre verden. Temaet skal bygge håp for fremtiden og vise at innsatsen til hver enkelt har betydning.

3. Prinsipper for skolens praksis

Skolen skal møte elevene med tillit, respekt og krav, og de skal få utfordringer som fremmer danning og lærelyst. For å lykkes med dette må skolen tilrettelegge for den enkelte elev og bygge et inkluderende læringsmiljø. Det krever et profesjonsfellesskap som er engasjert i å utvikle skolen.

3.1 Tilrettelegging for den enkelte elev

Skolen skal legge til rette for læring for alle elever, stimulere den enkeltes motivasjon og lærelyst, og ivareta deres tro på egen mestring.

Elevenes læring og utvikling skal stå i sentrum for skolens virksomhet. De møter skolen med ulike erfaringer, forkunnskaper, holdninger og behov, og skolen må gi alle elevene de samme muligheter til læring og utvikling, uavhengig av deres forutsetninger. Elevene har en historie med seg, og de har håp og ambisjoner for fremtiden. Når elevene møter respekt og anerkjennelse, bidrar dette til en opplevelse av tilhørighet.

Alle elever skal få tid til å utforske dybden i ulike fagområder. Å gi rom for dybdelæring forutsetter at skolen tar hensyn til at elevene lærer på forskjellige måter, i ulikt tempo og med ulik progresjon. Det krever kunnskap om hvordan elever lærer, hva de kan fra før, og forutsetter tett oppfølging av den enkelte.

Skolen skal være et inspirerende sted for læring og utvikling. Varierte læringsaktiviteter og -ressurser er viktig for å skape og opprettholde interesse, engasjement og læringsglede. Samtidig er forutsigbare rammer og motiverende voksne nødvendig for å gi god hjelp, støtte og veiledning til den enkelte elev. God klasseledelse bygger på høye forventninger, varme relasjoner, profesjonell dømmekraft, et bredt repertoar av undervisningsaktiviteter og et godt øye for elevenes behov. Prøving og feiling er en viktig kilde til læring og erkjennelse, og elevene skal oppfordres til å ta sjanser også når det er usikkert om de vil lykkes. Elever som opplever mestring, motiveres til å bli mer utholdende og selvstendige. Det er skolens oppgave å gi elevene trygghet til å krysse grenser og prøve noe vanskelig.

God vurdering, der forventningene er tydelige og eleven deltar og blir hørt, er en nøkkel for å tilpasse undervisningen til ulike elever. Lærerne skal støtte og veilede elevene i arbeidet med å sette seg mål, velge egnede fremgangsmåter, og til å vurdere sin egen faglige og personlige utvikling. Skolen må legge til rette for god sammenheng i læringen i de ulike fagene, og samtidig passe på at elevenes opplæringssituasjon oppleves som både overkommelig og tilstrekkelig utfordrende. Skolens forventninger til den enkelte elev om mestring, innsats og arbeid påvirker læring og motivasjon, og altfor høye eller lave forventninger påvirker elevenes ambisjoner og tro på egne evner og muligheter. Det er derfor avgjørende at skolen møter elevene med ambisiøse, men realistiske forventninger.

Vurderingens formål i opplæringen er primært å fremme læring. I sin vurdering av elevene må lærere og ledere utvise et profesjonelt skjønn. Skolen må balansere mellom behovet for god informasjon om elevenes læring, og uheldige konsekvenser av ulike vurderingssituasjoner. Kartlegging og observasjon av hver enkelt elev er virkemidler for å følge opp den enkelte. Det har imidlertid liten verdi dersom det ikke følges opp med konstruktive tiltak. Overdreven vekt på dokumentasjon og rangering kan svekke den enkeltes selvbilde eller hindre utviklingen av et godt læringsmiljø.

Det er utfordrende å tilrettelegge for at alle elever skal oppleve relevans og mestring, og skolen må ta stilling til hvordan elevenes behov best kan imøtekommes. Tilpasset opplæring skal i størst mulig grad skje gjennom variasjon og tilpasninger til mangfoldet i elevgruppen innenfor fellesskapet.

Skolebiblioteket gir elevene tilgang til relevant litteratur og kompetanse. Skolebiblioteket gir elevene samme tilgang til litteratur, leksehjelp, digitale virkemidler og andre ressurser som eleven har ulik tilgang til i hjemmet.

Samarbeidet mellom skole og hjem skal styrke den enkelte elevs læring og utvikling, og skolen har det overordnede ansvaret for å ta initiativet til og tilrettelegge for samarbeid. Foreldrene og foresatte er barnas og ungdommenes viktigste omsorgspersoner, og har viktig kunnskap som skolen kan bruke for å støtte elevens danningsprosess. Hjemmets holdning til skole har stor betydning for elvenes engasjement og skoleinnsats, og foreldre og foresatte møter skolen med ulike behov og forventninger. Skolen må derfor gi tydelig uttrykk for hva skolen skal og kan tilby, og hva skolen forventer av hjemmet. God og tillitsfull dialog er et gjensidig ansvar, og skolen må ta hensyn til at ikke alle elever har samme mulighet til å få hjelp og støtte i hjemmet.

3.2 Et inkluderende læringsmiljø

Skolen skal utvikle inkluderende og gode fellesskap som fremmer helse, trivsel og læring for alle.

Elever tenker, erfarer og lærer i samspill med andre gjennom læringsprosesser, kunstopplevelser, kommunikasjon og samarbeid. Skolen skal bidra til at elevene utviser dømmekraft når de ytrer seg om andre, og at de lærer å samhandle på forsvarlig vis i ulike sammenhenger og med ulike medier og teknologier. Alle elever skal lære å ta ansvar, delta og medvirke i et inkluderende fellesskap. Elevmedvirkning må prege skolens praksis.

Et raust og støttende læringsmiljø er grunnlaget for en positiv kultur der elevene oppmuntres og stimuleres til faglig og sosial utvikling. Føler elevene seg utrygge eller redde, kan det hemme læringen deres. Trygge læringsmiljøer utvikles og opprettholdes av tydelige og omsorgsfulle voksne. Alle ansatte på skolen har ansvaret for å fremme læring, helse og trivsel på klasse- og skolenivå, og for å forebygge mobbing og krenkelser. I arbeidet med å utvikle et inkluderende, inspirerende og sosialt utjevnende læringsmiljø skal mangfold anerkjennes som en ressurs som fremmer kunnskap om og forståelse for forskjeller. Skoleledelsen er ansvarlig for skolens arbeidsmiljø som skal utformes slik at eleven får veiledning, tilgang til læremidler av god kvalitet og annen støtte for selv å kunne søke og utvikle kunnskap gjennom for eksempel bibliotek, datatilgang og andre hjelpemidler.

De normene og verdiene som råder i læringsfellesskapet, har stor betydning for elevenes sosiale utvikling. Vennskap skaper tilhørighet og gjør den enkelte mindre sårbar. Elever som blir anerkjent og opplever tillit, lærer å verdsette seg selv og andre.

Skolen kan ta i bruk forskjellige arenaer for læring. Ulike former for lokalt, nasjonalt og internasjonalt samarbeid med aktører i organisasjons- og arbeidsliv kan forankre elevenes læring i aktuelle spørsmål og autentiske sammenhenger. Lokalmiljøets og samfunnets engasjement kan bidra positivt til skolens utvikling. Kunnskapsutveksling med mennesker i alle aldre og fra ulike steder i verden gir elevene perspektiver på egen læring, danning og identitet som viser verdien av samarbeid på tvers av språklige, politiske og kulturelle grenser.

3.3 Profesjonsfellesskap og skoleutvikling

Skolen skal være et profesjonsfaglig og verdimessig fellesskap der lærere, ledere og andre ansatte reflekterer over, vurderer og videreutvikler sin praksis.

Skolen som samfunnsinstitusjon er forpliktet til å bygge på og praktisere verdiene og prinsippene for opplæringen. Skoleeiere, skoleledere, lærere og skolebibliotekarer har et felles ansvar for at skolens praksis er i samsvar med hele læreplanverket. Godt og systematisk samarbeid mellom nivåene i opplæringsløpet, og mellom skole og hjem, bidrar til å lette overgangen mellom de ulike trinnene.

En lærer er en rollemodell som skal skape trygghet, og lose elevene i deres ferd gjennom opplæringen. Læreren er avgjørende for et læringsmiljø som motiverer og bidrar til at elevene lærer og utvikler seg. Det krever at læreren har omsorg for den enkelte elev. Det innebærer også å hjelpe elever som tar dårlige valg, ikke føler seg inkludert, eller når de strever med å lære det som er ønsket og forventet. Ved å arbeide for samhold og tilhørighet blant elevene skal læreren bidra til å utvikle en kultur for læring og gi elevene faglig og emosjonell støtte.

Lærere og bibliotekarer har spesialkompetanse på forskjellige områder, men har samme mål om å bidra til utdanning og demokratisk deltagelse for alle elever. Profesjoner har et felles verdigrunnlag og en felles forsknings- og erfaringsbasert kunnskapsbase. De forvalter et ansvar for å utøve skjønn i komplekse spørsmål. Lærere utvikler sin faglige, pedagogiske og fagdidaktiske dømmekraft i dialog og samhandling med kolleger. Dømmekraften utvikles også gjennom refleksjon over egen praksis, og utøvelse av profesjonelt skjønn skjer både individuelt og i fellesskap med andre.

Kompliserte pedagogiske spørsmål har sjelden sikre svar. De ansatte i skolen må derfor ha aksept og rom for å bruke sin vurderingsevne i yrkesutøvelsen. Lærere må tenke nøye over hva, hvordan og hvorfor elevene lærer, og hvordan de best mulig kan lede og støtte elevenes læring, utvikling og danning. Lærere som i fellesskap reflekterer over og vurderer planlegging og gjennomføring av undervisningen, utvikler en rikere forståelse av god pedagogisk praksis. Dette må både gjøres med utgangspunkt i profesjonens kunnskapsbase og verdigrunnlaget.

God skoleledelse forutsetter faglig legitimitet, og god ledelse prioriterer utvikling av samarbeid og relasjoner for å bygge tillit i organisasjonen. Skolens ledelse skal gi retning for og tilrettelegge for elevenes og lærernes læring og utvikling. Skoleledelsen skal stake ut kursen for det pedagogiske og faglige samarbeidet mellom lærerne og bidra til å utvikle et stabilt og positivt miljø der alle har lyst til å yte sitt beste. Det er skoleledelsens oppgave å lede slik at alle får brukt sine sterke sider, opplever mestring og utvikler seg.

God skoleutvikling krever kultur som gir rom for å stille spørsmål og lete etter svar. God skoleutvikling skapes av et profesjonsfellesskap som er opptatt av hvordan skolens praksis bidrar til elevenes læring og utvikling. Det innebærer at profesjonsfelleskapet reflekterer over verdivalg og utviklingsbehov, og anvender forskning, etiske vurderinger og erfaringsbasert kunnskap som grunnlag for målrettede tiltak. Velutviklede strukturer for samarbeid, støtte og veiledning mellom kollegaer og på tvers av skoler fremmer en delings- og læringskultur. Alle ansatte i skolen må ta aktivt del i det profesjonelle læringsfellesskapet for å videreutvikle skolen.